

Vagn Åkesons vekst og fall

John Megaard

Denne artikkelen er en frukt av et arbeid som drøfter forholdet mellom de forskjellige variantene av *Jómsvíkinga saga*.¹ Som kjent er denne sagaen bevart i flere forskjellige versjoner enn noen annen islandsk saga. Undersøkelsen behandler bl.a. forholdet mellom sagaen og Saxos versjon av jomsvikingebereitningen. Et uløst spørsmål er hvorfor Saxo så sterkt grad avviker fra de andre kildene, og særlig hvorfor han ikke nevner Vagn Åkeson, som ellers fremstår som den største helten av de danske jomsvikingene.

Det finnes ca. 10 ulike varianter av beretningen om jomsvikingenes kamp mot Håkon jarl i Hjørungavåg. På den ene siden har vi de fem sagaredaksjonene (AM 291 4to, Flateyjarbók, Sthlm membran nr. 7 4to, AM 510 4to og Arngrimur Jónssons latinske tekst). Ved siden av dette finner vi utdrag av beretningen i *Fagrskinna*, *Heimskringla*, *Odds saga om Olav Tryggvason* og *Den større saga om Olav Tryggvason*. De fem sagaredaksjonenes versjon avviker på endel punkter fra den versjonen vi finner i *Fagrskinna* og *Heimskringla*, noe som gjør det mulig å snakke om to grupper av tekster. Den

¹John Megaard: "Studier i *Jómsvíkinga sagas* stemma." *Arkiv för nordisk filologi* 2000.

samme beretningen er også gjengitt i *Jómsvíkingadrápa* som var diktet av orknøyingen Bjarni Kolbeinsson. I undersøkelsen har jeg sammenlignet innholdet i diktet med de forskjellige prosavariantene, og finner at innholdet bygger på en prosatekst som står nokså nær den versjonen vi finner i *Fagrskinna* og *Heimskringla*. Det interessante spørsmålet blir da når Bjarni Kolbeinsson kan ha diktet dråpaen. Bjarni ble utnevnt til biskop i 1188. Jeg vil slutte meg til dem som har hevdet at den uhøytidelige og erotiske tonen i diktet tyder på at det er diktet av en yngre mann.² Min konklusjon blir at *terminus ante quem* for en tidlig versjon av beretningen bør settes til 1188.

Heinrich Hempel³ pekte på at de fem sagaredaksjonene gikk tilbake på et forelegg fra tiden etter 1200, fordi den tyske keiser Otto oppgis å herske over Poitou. Dette passer bare med Otto IV (1198-1218), som hadde arvet grevskapet Poitou etter sin onkel Richard Løvehjerte. Det kan ut fra dette være rimelig å regne med en avstand i tid på minst 20 år mellom den eldre og den yngre versjonen av jomsvikingebretningen.

Man har ment at Saxo⁴ beretning om jomsvikingene ikke bygger på den samme tradisjonen som de øvrige kildene siden denne avviker så sterkt fra de øvrige. I de andre variantene er det Sigvalde jarl som flykter fra slaget, og legger grunnlaget for jomsvikingenes nederlag. Hos Saxo er han derimot blitt en av heltene som viser sin dødsforakt foran henrettelsen. Det er videre påfallende at Vagn Åkesons navn ikke nevnes. Vagns rolle i avslutningsscenen er overtatt av en annen jomsviking ved navn Karlsevne (*Karlshefni*). I undersøkelsen argumenterer jeg for at Saxo her bygger på den samme skriftlige tradisjonen som de andre kildene. Et indisium på dette er opptrinnet der Vagn (Saxo: Karlsevne) skal halshogges. *Fagrskinna* forteller at en annen jomsviking kaster seg foran føttene til bøddelen Torkjell Leira idet denne skal hogge Vagn. Torkjell faller over ham og mister øksen.⁵ Ifølge Saxo sparker Karlsevne (=Vagn) *selv* bøddelen overende.⁶ I sagaredaksjonene får vi en *kombinasjon* av versjonene i *Fagrskinna* og hos Saxo: Jomsvikingen Bjørn den bretske sparker til Vagn idet bøddelen svinger sverdet slik at Vagn faller foran beina til bøddelen, noe som fører at denne faller overende og mister sverdet.⁷

Overensstemmelsen i slike detaljer gjør at vi må spørre hvilket motiv Saxo kan ha hatt for å fjerne Vagn Åkesons navn fra jomsvikingebretningen? En mulig grunn kan ha vært at helten fra Hjörungavåg har vært et symbol for den såkalte Thrugot-slekten, som i sin tid rommet viktige motstandere av Saxos oppdragsgiver erkebiskop Absalon. De mest fremtredende medlemmene var de

² F.eks. Maurer 1867: 110, jfr. Megaard 2000: 171-174.

³ Hempel 1968:103.

⁴ Lib. x, cap. iv, 1931:272-273, overs. ved Fr. Winkel Horn 1913 I: 312-313.

⁵ *Fagrskinna* 1902-03:102.

⁶ Karlsevne viste ikke mindre Sjælsstyrke, thi da den anden Hirdmand svang en Øx mod hans Hoved, strakte han ham til Jorden med et Spark (1913 I:388, jfr. 1931:273).

⁷ Megaard 2000:162-171.

to første erkebiskopene i Lund, Asser og Eskil, som hadde embetet sammenhengende fra 1104 til 1177. Om erkebiskop Assers far og onkel heter det i *Knytlinga saga*:

þeir váru kallaðir Þorgunnusynir. Þorgunna, móðir þeira var dóttir Vagns Ákasonar.⁸

Betegnelsen *Þorgunnusynir* bekreftes av *Necrologium Lundense*, hvis eldste del stammer fra Assers tid, der Assers far kalles *Sven Thrugunnu sun*.⁹ Svens far Thrugot (<Þorgautr) var ifølge *Knytlinga saga* og Saxo også far til Bodil, som var gift med kong Erik Eiegod (1095-1103). Gjennom Bodil var Thrugots etterkommere nært beslektet med de etterfølgende danske kongene. Svært mye tyder på at Asser og hans slekt spilte en viktig rolle ved opprettelsen av det nye erkebispesetet for Norden i 1104, og at Asser og brorsønnen Eskil har vært sentrale aktører i maktspillet i Norden inntil 1170-tallet.

I *Jómsvíkinga saga* fremstår Vagn som den fremste helten blant de danske angriperne. I og for seg kan dette tilskrives mange andre grunner enn at de to erkebiskopene nedstammer fra ham. Likevel kan dette få betydning når vi sammenligner med den andre islandske sagaen som handler om Danmark, *Knytlinga saga*. I denne får Assers far Svein Torgunnason en påfallende stor plass i historien om Knut den hellige. Før kongen blir drept i Odense overlater han Svein beltet sitt, som om han ønsker å gjøre ham til sin arving.¹⁰ Det er også Svein den døde kongen åpenbarer seg for.¹¹ Den særlige rollen Assers far har i denne kongesagaen uttrykkes ved at sagaen også gir plass til en nokså poengløs beretning om hvordan Svein ønsker å ri over en elv for å ta opp kampen mot helgenkongens fiender, men blir stanset av broren.¹² Hyllesten som blir Assers far til del har et motstykke i omtalen av Vagn i enkelte deler av jomsvikingebereitningen. Det fortelles i *Flateyjarbók* at:

sua er hann spakr madr at æinge fezst hans jafninge j Jomsborg [...] ok þikr einge madr hans jafninge til hardfeinge sa er j hernade er sem Vagnn Akason¹³

Heinrich Hempel¹⁴ beskriver hvordan Vagns rolle i historien forstørres fra den eldste versjonen (*Jómsvíkingadrápa*, kongesagaene) og til den yngste (de fem sagaredaksjonene). Både i *Jómsvíkingadrápa* og i *Fagrskinna* er det Bue Digre som vi får flest konkrete opplysninger om. I *Fagrskinna* er det Bue som drar i spissen for flåten inn til Hjørungavåg. Det er også Bue som kjemper mot Eirik

⁸ ÍF 24:169.

⁹ Forældrene, "Thorkil, som er kaldt Sven Thrugunnu sun", og Inga, mindes med anniversarier i Lundekapitlets mindebog (*Necrologium Lundense*) fra omkr. 1123 som fader og moder til Asser "danernes første ærkebiskop" *Dansk biografisk leksikon* under "Asser (Svensen) ærkebiskop".

¹⁰ Kap. 55, ÍF 35:190.

¹¹ Kap. 68, ÍF 35:206-207.

¹² Kap. 47, ÍF 35:175-178.

¹³ 1860:274

¹⁴ Hempel 1968:105-106.

jarl, den viktigste helten på norsk side. I *Fagrskinna* og *Jómsvíkingadrápa* har Bue følge av begge de to berserkene Aslak og Håvard, og kampen som bølger omkring ham danner kjernen i slaget. I den yngste versjonen er det derimot Vagn som kjemper mot Eirik jarl. I denne har Vagn følge av den ene av de to berserkene, og dette gjør at opptrinn som den eldre versjonen har knyttet til Búi, nå knyttes til Vagn. Ifølge denne versjonen kan det virke som om slaget blir avgjort ved at nordmennene klarer å trengte Vagn tilbake fra Eiriks skip. I de eldre kildene er det derimot det voldsomme uværet som danner vendepunktet.

Samtidig kan man legge merke til at *Jómsvíkingadrápa* likevel regner Vagn som den fremste helten: *frágum Vagn at væri/víst ofrhugi enn mesti* ('men jeg har hørt at Vagn var den modigste helt' (str. 9). Det er Vagn som kløver hundrevis av hoder (str. 28), og i halshoggings-scenen er det Vagn *Jómsvíkingadrápa* konsentrerer seg om (str. 41, 42, 43, 44). Enkelte ting kan imidlertid tyde på at Vagn Åkeson er en sekundær skikkelse i jomsvikingebetretningen. Samtidige skaldekvad som Tindr Hallkelssons *drápa* om Håkon jarl og Einarr skálaglamms *Vellekla* nevner bare Bue og Sigvalde.¹⁵ Vagns navn forekommer i en enkelt strofe som tilskrives Vígfúss Vígaglúmsson.¹⁶ Et argument for at Vagn er sekundær, er at hans rolle i beretningen er en kombinasjon av Bues rolle i slaget, og den rollen Bues sønn spiller da de gjenlevende jomsvikingene skal henrettes. På samme måte som Vagn i den yngste versjonen overstråler Bue under slaget, virker hans opptreden under halshoggingen som en forstørret kopi av scenen der Svein Bueson redder livet.

Studerer man strukturen i *Jómsvíkinga saga*, kan man undres på om ikke beretningen har fått en noenlunde fast form før Vagn kom inn i bildet. Handlingen synes fra først av å være bygget rundt kontrasten mellom Bue som faller og Sigvalde som flykter. Rundt Bue grupperes bifigurene, sønnen Svein (*Fagrskinna*: Sigurd), broren Sigurd Kåpe (*Fagrskinna*: Sigurd Hvite), og de to berserkene Håvard og Aslak. Bues bror Sigurd får gjennom strukturen i fortellingen en relativt fremtredende rolle. Han avlegger Brageløftet på lik linje med broren, og han er forfremmet til å være en av lederne i slaget på linje med Sigvaldis bror Torkjell den høye. Man kan også legge merke til at omstendighetene omkring løftene tjener til å forklare hvorfor Sigurd Kåpe, som selv flykter samtidig med Sigvalde, likevel har berget æren: Han har bare lovet å kjempe så lenge Bue selv var i live!¹⁷ Et påfallende trekk er det også at sagaen uttrykkelig nevner Sigurd Kåpes etterslekt: *ok er mart manna fra honum komit*,¹⁸ på samme måte den sier om Vagn Ákason: *ok er mart stormenni fra honum komit*.¹⁹

¹⁵ Hos Tindr er Sigvaldi og Búi nevnt i str. 2, og Búi i str. 10 (*Skjaldedigting* B I:136, 138). I *Vellekla* er Búi og Sigvaldi nevnt i str. 34 (*Skj.* B I: 123)

¹⁶ *Skj.* B I: 115.

¹⁷ *Flateyjarbók* I 1860:181, 194.

¹⁸ *Flateyjarbók* I 1860:203.

¹⁹ *Flateyjarbók* I 1860:202.

Det som her er anført kan være indikasjoner på at beretningen om Hjørungavåg-slaget har funnet mye av sin form før Thrugot-slektens storhetstid i første halvdel av 1100-tallet. Et interessant spørsmål er om beretningen, slik vi kjenner den, har utviklet seg allerede på 1000-tallet. Da er vi riktignok på usikker grunn, men jeg skal likevel anføre et par momenter:

Det er et par paralleller mellom slaget i Hjørungavåg, slik vi kjenner det fra *Jómsvíkinga saga*, og slaget ved Niså i 1062 mellom en norsk flåte ledet av Harald Hardråde og en dansk styrke under Svein Estridsson. Harald hadde herjet i Danmark, og ble på veien hjem omringet av Sveins leidangsflåte. Etter beretningene å dømme har slaget begynt sent på dagen og pågått helt til neste dag. Også i jomsvikinge-beretningen fortelles det om et slag som pågår over to eller tre dager. I den islandske beretningen heter det at noen av danskene på et tidspunkt begynte å flykte.²⁰ Saxo, som også har beskrevet slaget, legger imidlertid skylden på leidangen fra Skåne. Selv om Saxo vanligvis er negativ i sin vurdering av folk fra Skåne og Jylland, gir han i dette tilfellet uttrykk for usedvanlig sterke følelser:

Medens Danskerne nu ikke kunde vente sig nogen Tilgang af friske Stridskræfter, kom en norsk Høvding uventet sine Landsmænd til Undsætning. Da Skaaningerne saa' det, løste de nedslagne og modfalne, for at Larmen ikke skulde røbe dem, forsigtig deres Skibe ud fra Flaaden, huggede Tovene over, brød Samlaget og listede sig i Nattens Mulm og Mørke bort fra den øvrige Flaade og flyede med dæmpede Aareslag hemmelig op ad Aaen, ad den Vej, de var komne, forlod saa deres Skibe og flygtede gjennem uvejsomme Egne til Spot og Skjændsel, saa længe Danmark bestaar, thi denne skammelige Flugt, som de havde al Grund til at blues over, har sat et uudslettelig Brændemærke paa dem over for Efterkommerne.²¹

Dette er kraftig retorikk, selv til Saxo å være. Endel av forklaringen på disse sterke ordene kan vi få når Saxo videre forteller at biskop Absalons stamfar Skjalm Hvite deltok i slaget, men ble tatt til fange. Av Saxos beskrivelse kan vi ane at dette har vært et ømt punkt for den krigerske biskop Absalon. Slik beskrives det:

Skjalm Hvide, som i sin Levetid havde hele Sjællands Stridsmagt under sig, blev haardt saaret og omringet af en stor Mængde Fjender, saa han blev tagen til Fange, ikke fordi han havde tabt Modet, men fordi han mistede saa meget Blod, at Kræfterne helt svigtede ham. Og saa stor Ærbødighed viste Fjenderne denne udmærkede Mand, at de for at bevare hans Liv satte ham i sikker Forvaring, skjønt de ellers ikke plejede at skaane deres Fanger. [...] I Nattens Mulm undveg han imidlertid fra sine Bevogtere ved Geddesø.²²

Saxo forteller samme sted at Skjalm Hvite hadde en berserk som het Aslak, som med en kjempestor eikekølle gikk opp på de norske skipene og knuste alle som han kunne nå. I den eldste versjonen av jomsvikingeberetningen er berserk

²⁰ sumir toku ath flyia (*Flateyjarbók* III 1868:363.)

²¹ Lib. xi, cap. v, 1931:307, overs. 1913 II:10..

²² Lib. xi, cap. v, 1931:307, overs. 1913 II:10.

ved navn Aslak knyttet til Bue Digre, mens han i den yngste versjonen er knyttet til Vagn.

Når slaget ved Niså har fått så stor plass både hos Saxo og i kongesagaene, kan det ha sammenheng med at denne kampen ble innledningen til en lang fredsperiode mellom Danmark og Norge, hele 60 år. Siden Niså-slaget endte med et bittert nederlag for Svein Estridssons hær, kan det være rimelig å tro at man i ettertid har vært opptatt av å fordele skylden. Det er et poeng i den sammenheng at Skåne trolig var den landsdelen der Svein hadde hatt sin beste støtte i kampen mot Magnus den gode og Harald Hardråde.²³ Mange av dem som stod Svein nærmest må trolig ha vært skåninger. I en slik situasjon kunne rykter om skånske krigeres tilbaketrekning ved Nisså ha blitt en del av det maktpolitiske spillet. Kan det ha vært i en slik sammenheng at beretningen om et gammelt slag på Nord-Vestlandet mellom dansker og nordmenn har fått fornyet interesse, fordi den som ledet kampen fra dansk side, og også ledet tilbaketrekningen, var Sigvalde jarl fra *Skåne*? Dette kan være en mulig forklaring på likhetene i historiene om Bue Digre fra *Bornholm*, Skjalm Hvite fra *Sjælland* og Vagn Åkeson fra *Fyn*.

Et indisium på at beretningen om jomsvikingenes dødsforakt foran halshoggingen kan stamme fra Svein Estridssons tid, er en bemerkning av Adam av Bremen, som selv fikk mange opplysninger direkte fra Svein. Adam skriver om danskene:

Noen annen form for straff enn øks eller trelldom har de ikke. Når en mann blir dømt, er det en heder om han viser seg glad.²⁴

I et av tilleggene til teksten heter det også:

På torvet henger øksen fremme for alles øyne og truer den anklagede med dødsstraff. I tilfelle slik dom blir avsagt, kan man se ham som skal dø gå til sin straff med jubel og glede, som til et gjestebud.²⁵

I utgangspunktet synes det merkelig at Saxo kan gjøre Sigvalde jarl til en av de tapre jomsvikingene, når vi tidligere har sett hvordan han omtaler skåninger. Løsningen må temmelig sikkert være at Saxo har kjent en versjon av *Jómsvíkinga saga*, som i motsetning til den eldre versjonen gjør Sigvalde til jarl over *Sjælland*, slik også sagaredaksjonene gjør. I artikkelen i *Arkiv* argumenter jeg for at den yngre versjonen av sagaen, representert ved de fem bevarte

²³ Kildene viser at Svein hadde sin støtte i øst. Det er i den forbindelse interessant å lese hvor kjølig Saxo (som representant for Sjælland) omtaler Svein Estridsson, jfr. Lib. xi, cap. i, overs. 1913 II:3.

²⁴ Lib. iv, cap. vi, 1917: 234, overs. 1993:189.

²⁵ Scol. 110, 1917:234, overs. 1993:189.

redaksjonene, er en kompilasjon av to eldre redaksjoner, der den ene er representert av *Jómsvíkingadrápa*, *Fagrskinna* og *Heimskringla*, den andre av Saxo.

Hensikten har her vært å vise at de mange bevarte variantene av *Jómsvíkinga saga* åpner interessante muligheter for å studere en islandsk saga under utvikling. En videre utforskning av innholdet vil trolig kunne gi spennende bidrag til spørsmålet om hvordan en saga er blitt til.

Litteratur

- Adam av Bremen. *Magistri Adam Bremensis Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum*, 3. Auflage, hrsg. von Bernhard Schmeidler, Hannover und Leipzig 1917.
- Adam av Bremen: *Beretningen om Hamburg stift, erkebiskopenes bedrifter og øyrikene i Norden*, fra latin ved Bjørg Tosterud Danielsen og Anne Katrine Frihagen, Oslo 1993.
- Dansk biografisk leksikon*, København 1979-1984.
- Fagrskinna. Nóregskononga tal*, udg. ved Finnur Jónsson, København 1902-03.
- Flateyjarbók. En Samling af norske Konge-sagaer I-III*, [utg. av G. Vigfússon og C. R. Unger] Christiania 1860-1868.
- Hempel, Heinrich (1968): "Die Formen der Jómsvíkinga saga", i idem, *Kleine Schriften*, Heidelberg; først publisert i *Arkiv för nordisk filologi* 39 (1923).
- Jómsvíkinga saga*.
- Jómsvíkinga saga efter Arnamagnæanska handskriften N:o 291 4to diplomatisk aftryck*, utg. af Carl af Petersens, København 1882.
- Flateyjarbók I*.
- Jómsvíkinga saga efter skinnboken 7, 4to å Kungl. Biblioteket i Stockholm*, utg. af Gustaf [af] Cederschiöld, Lund 1875.
- Jómsvíkinga saga (efter Cod. Am. 510, 4to) samt Jómsvíkinga drápa*, utg. af Carl af Petersens, Lund 1879.
- Jóms-Víkinga Saga. Historia Jomsburgensium seu Juliniensium, Arngrimi Jonae Opera latine conscripta I*, ed. Jakob Benediktsson, Bibliotheca Arnamagnæana vol. IX, Hafniae 1951.
- Knytlinga saga. Danakonunga sögur*, Bjarni Guðnason gaf út, Íslenzk fornrit 35, Reykjavík 1982.
- Maurer, Konrad (1867): *Ueber die Ausdrücke: altnordische, altnorwegische & isländische Sprache*, München.
- Megaard, John (2000): "Studier i Jómsvíkinga sagas stemma. Jómsvíkinga sagas fem redaksjoner sammenlignet med versjonene i *Fagrskinna*, *Jómsvíkingadrápa*, *Heimskringla* og *Saxo*." *Arkiv för nordisk filologi* 115. Lund.
- Necrologium Lundense*, ed. Erik Kroman, *Corpus codicum Danicorum medii aevi I*, Hafniae 1960.
- Saxo. *Saxonis Gesta danorum I*, ed. J. Olrik et H. Raeder, Haunia 1931.
- Saxo Grammaticus: *Danmarks Krønike*, Oversat af Dr. Fr. Winkel Horn, København 1913.
- Skjaldedigtning: Den Norsk-islandske Skjaldedigtning*, ved Finnur Jónsson, København og Kristiania 1908-1912.